

Geljon, P.A., *Geschiedenis van de algemene banken in Nederland 1860-1914, III, De algemene banken en het effectenbedrijf* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2005, NIBE-SVV-Bankhistorische reeks XXV; Amsterdam: NIBE-SVV, 2005, ix + 568 blz., €58,45, ISBN 90 5516 000 8).

Dit bijna 600 pagina's tellende boek is tevens de studie waarop Piet Geljon in april 2005 promoveerde aan de Vrije Universiteit. Het onderhavige werk is het derde deel in de NIBE-SVV bankhistorische reeks 'De algemene banken in Nederland 1860-1914', waarvan de eerdere delen werden geschreven door J. Kymmell. In aansluiting op de voorgaande delen, waarin de bancaire aspecten van kredietverlening en middelenvoorziening centraal stonden, behandelt deel III de activiteiten van de algemene banken op effectengebied in het tijdvak 1860-1914. Het onderwerp is zeker geen onontgonnen gebied, zoals Geljon in het inleidende hoofdstuk terecht aangeeft, maar tot dusver ontbrak een integrale studie. Het hier besproken boek voorziet in die leemte.

Kort samengevat is het hoofdthema de wederkerige beïnvloeding van de banken en het effectenbedrijf. Daarbinnen heeft de auteur zich de niet eenvoudige taak gesteld door vier met elkaar samenhangende vragen te behandelen. Dit zijn (1) waarom begaven de algemene banken zich op het terrein van de effectenhandel; (2) welke werkzaamheden oefenden zij in het bijzonder uit; (3) welke plaats namen zij in naast de andere instellingen in de effectenhandel en (4) wat was het belang van het effectenbedrijf in verhouding tot hun andere activiteiten? Onder effectenbedrijf wordt hier verstaan: bedrijven die werkzaam zijn op het gebied van de beurs en de effectenhandel. Er is aldus sprake van een bedrijfstak: de effectensector. Dit blijkt evenzeer uit de brede opzet van deze studie, waarin naast het effectenbedrijf van de algemene banken ook uitvoerig aandacht is voor de andere partijen die (van oudsher) het effectenbedrijf uitoefenden, zoals commissaires, administratiekantoren, effectenhuizen en assurantiemakelaars, aan de organisatie van de effectenhandel, de beurs en de koersontwikkeling.

De kern van het boek bestaat uit zeven hoofdstukken, elk voorzien van een uitvoerig notenapparaat. Daarnaast bevat het werk een inleiding, een samenvattend hoofdstuk met conclusies, acht bijlagen, een goed gedocumenteerd overzicht van geraadpleegde archieven en uitgebreide literatuurlijst en overzichten van tabellen en grafieken. Een zorgvuldig samengesteld register maakt, dat het boek ook goed als naslagwerk bruikbaar is. Bovendien geven de met zorg gekozen illustraties een beeld van het beschreven tijdvak.

Na het inleidende hoofdstuk, waarin behalve de vraagstelling ook een overzicht van bestaande literatuur over het onderwerp wordt gegeven, gaat Geljon in hoofdstuk 2 op zoek naar de wortels van het effectenbedrijf in Nederland. Deze lagen, hoe kan het ook anders, in Amsterdam bij de oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, in 1602. In samenhang hiermee ontwikkelde Amsterdam zich tot een centrum van effectenhandel. De in de achttiende eeuw opgerichte bankiershuizen hielden zich vooral bezig met het uitbrengen van leningen aan buitenlandse vorsten en overheden. Slechts

enkele huizen overleefden de Franse periode. Daarnaast ontstonden er in de eerste helft van de negentiende eeuw nieuwe effectenfirma's, zowel in Amsterdam als daarbuiten. Aldus was er rond 1860 al een goed ontwikkeld effectenbedrijf. Mede door de versnelde economische groei in de periode 1860-1914 komt het effectenbedrijf verder tot ontwikkeling, zo blijkt uit het derde hoofdstuk. Verder staat dit hoofdstuk in het teken van het ontstaan van de algemene banken, waarvan sommige zich van meet af aan ook bezighielden met het effectenbedrijf en dan vooral met de commissiehandel ten behoeve van hun cliënten en in mindere mate met aandelenemissies. In hoofdstuk vier besteedt Geljon aandacht aan de organisatie van de effectenhandel en de effectenbeurzen. Nederland telde drie effectenbeurzen, namelijk in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Deze worden door Geljon met oog voor detail beschreven. Verder wordt uitgebreid ingegaan op de koersontwikkeling tussen 1860 en 1914. Werd de koersontwikkeling in de negentiende eeuw vooral bepaald door de verhandelde buitenlandse waarden, aan de hand van een speciaal geconstrueerde index voor binnenlandse aandelen laat de auteur zien, dat er na 1900 sprake is van een opmars van de Nederlandse fondsen. Hierbij lieten de algemene banken zich niet onbetuigd. In hoofdstuk vijf wordt van een aantal in het derde hoofdstuk beschreven banken per instelling nagegaan wanneer en hoe zij het emissiebedrijf uitoefende. Ook komen hier de verschillende aspecten van het emissiebedrijf uitgebreid aan bod. Aanvankelijk deden vooral de buitenlandse overheden een beroep op de Nederlandse kapitaalmarkt, daarin bijgestaan door een aantal bekende oudere effectenfirma's. Na 1860 deden de Nederlandse overheden, gevolgd door het Nederlandse bedrijfsleven en de Indische fondsen een toenemend beroep op de kapitaalmarkt. Anders dan buitenlandse banken ontwikkelden de Nederlandse banken zich niet tot *banques d'affaires* en hadden daarom nauwelijks deelnemingen. Toch waren zij in een aantal gevallen betrokken bij de oprichting en de reorganisatie van bedrijven, waaronder in de scheepvaartsector. Het volgende hoofdstuk behandelt aanvullende vormen van dienstverlening van de banken aan hun cliënten, zoals betaling en levering van fondsen, bewaring en verhuur van safeloketten, beleggingsadviezen. In het zevende hoofdstuk wordt ingegaan op het belang van het effectenbedrijf voor met name de vier grote banken, de Amsterdamsche Bank, de Rotterdamsche Bank, de Twentsche Bank en de Nederlandsche Handel-Maatschappij. Aan de hand van de gepubliceerde jaarrekeningen en aanvullende interne cijfers laat Geljon zien, dat zij op effectengebied in de periode 1860-1914 weliswaar een verschillende ontwikkeling doormaakten, maar dat het kredietbedrijf en de rente-inkomsten van meer belang waren. In het slothoofdstuk geeft de auteur naast een samenvatting antwoord op de vier hierboven genoemde onderzoeksvragen.

Dit boek bevat een schat aan informatie voor diegenen die financieel-economisch onderzoek verrichten. Het is gebaseerd op uitvoerig en gedegen archiefonderzoek en er is veel recente literatuur geraadpleegd. Met oog voor detail heeft de auteur alle beschikbare kwalitatieve en kwantitatieve gegevens zodanig verwerkt, dat er een waar overzichtswerk is ontstaan. Wel is er sprake van enige overlap met de twee voorgaande delen over de algemene banken, maar dat is door de gekozen opzet haast onvermijdelijk en is ook echt niet

hinderlijk. Ofschoon er vele vragen zijn beantwoord, biedt deze studie echter tal van aanknopingspunten voor nieuw onderzoek.

Naast deze lof heb ik toch ook nog enkele bedenkingen. Zo bevat het werk veel namen, feiten en wetenswaardigheden en dat gaat soms ten koste van de leesbaarheid. Daar staat tegenover dat het boek ook voor niet-specialisten een schat aan informatie bevat. Verder had wat mij betreft de in het laatste hoofdstuk gepresenteerde synthese uitvoeriger gemogen. Deze synthese is echter een uitstekend vertrekpunt voor een Engelstalig artikel, waarmee deze interessante geschiedenis van de effectensector in Nederland ook voor buitenlandse historici toegankelijk zou worden.

Joke Mooij

Hoekstra, H., *Het hart van de natie. Morele verontwaardiging en politieke verandering in Nederland 1870-1919* (De natiestaat. Politiek in Nederland sinds 1815; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2005, 237 blz., €28,50, ISBN 90 284 2026 6).

Deze studie maakt deel uit van het onderzoeksprogramma 'De Natiestaat. Politiek in Nederland sinds 1815.' Het uitgangspunt is de vraag hoe bepaalde groeperingen te werk zijn gegaan om 'het hart van de natie' te beroeren. Onderzocht wordt hoe ze door zich te organiseren de openbaarheid zochten. De auteur ziet Engeland als voorloper van de bewegingen en ziet zoveel overeenkomsten met Nederland, dat ze dit land ruimschoots bij elk onderwerp betreft.

Het hart van de natie moet letterlijk en figuurlijk worden opgevat. Het is 'een pomp die zorgt voor het rondgaan van beelden van onderlinge verbondenheid en medemenselijkheid.' (13) Landelijke dagbladen, organisaties en partijen waren er de middelen voor. De figuurlijke betekenis van het hart betreft 'de gevoelsmatige of emotionele kant van het proces van de natievorming.' (14)

De auteur onderzoekt het hart van de natie op vier eigenschappen. De 'verlichting van het lijden' wordt bekroond met de afschaffing van de doodstraf in 1870. Hiermee gaven de liberalen Nederland een staatsrechtelijk hart. Maar ze wonnen de harten van het volk niet. Daarmee begonnen de antirevolutionairen onder leiding van Abraham Kuiper, met de kracht van het gesproken en geschreven woord via preekstoel, kranten en brochures. Deze activiteit wordt aangeduid met moralisering van ons land. Symbool daarvoor is de keuze tussen de smalle en brede weg. Gladstone en Kuiper zijn in dit verband geestverwanten. Voor beiden was politiek in wezen een religieuze onderneming. Het hart is 'in actie' bij de bestrijding van de prostitutie. Hierbij komen de vrouwen (dames) aan het woord. Ten slotte zorgt hun 'georganiseerde moederliefde' voor het vrouwenkiesrecht, het einde van de ontwikkeling waardoor het vrouwelijk burgerschap een feit werd.

Deze invalshoek vormt een onderdeel van de verschuiving in de geschiedschrijving in de laatste decennia. Naast en ook wel in plaats van de parlementaire geschiedenis geeft Hoekstra aandacht voor wat zij noemt het moraliseringsoffensief. Hiervoor is het tijdperk 1870-1916 essentieel. Met de afschaffing van de doodstraf kwam er een einde aan het spektakel van openbaar lijden en een demonstratie voor vrouwenkiesrecht in Amsterdam betekende spektakel van vrouwen. De zedelijkheidswet van 1911, die meestal als een toonbeeld van kleinburgerlijke bekrompenheid geldt, wordt in dit verband een hoogtepunt genoemd. Bordelen werden bij de wet verboden, evenals abortus en openlijk adverteren voor voorbehoedmiddelen. De natie bereikte hiermee consensus over de morele rechten en plichten van de burger. De wet was een triomf voor de vrouwenbeweging in het algemeen en voor de moralisering in het bijzonder. Vooral omdat die wet breed werd gedragen. Het